

SURİYE'DE DÜRZİ-NUSAYRİ-İSMAILİ VE SÜNNİ İLİŞKİLERİ

Aytekin ŞENZEYBEK*

Özet

Çok dinli, çok mezhepli ve çok kültürlü bir demografik yapıya sahip olan Suriye'de, bir anda Ortadoğu'yu saran Arap Baharı olaylarının en kanlı ve şiddetli çatışmaları yaşanmaktadır. Çatışmaların bir tarafında rejim yanlısı Nusayri, Dürzi, İsmaili ve ülkedeki Hıristiyanların oluşturduğu ittifak yer alırken, diğer tarafında nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünni Müslümanlar bulunmaktadır. Bu kutuplaşmayı oluşturan temel unsur ise tarihsel yaşanmışlıklar çerçevesinde oluşan fırkalar arası ilişkiler ve birbirlerine bakış açılarıdır. Bu çerçevede gerek dini azınlıkların birbirlerine ve gerekse Sünni Müslümanların adı geçen fırkalara bakış açılarının "yargılayıcı" ve "ötekileştirici" olduğu görülmektedir. Dini azınlık fırkalarının sırrilik prensibine akidevi bir konu olarak yaklaşmaları ve bu prensibin gereği olarak inançlarını gizlemeleri, kapalı bir toplum yapısına sahip olmaları; Sünni Müslümanların ise bu fırkalarla ilgili nesilden nesile dedikodu tarzında aktarılan bilgilerle hareket etmeleri, fırkalar arası ilişkilerin sathi ve yüzeysel olmasına sebep olmuştur.

Anahtar kelimeler: Suriye, mezhep, Dürzi, Nusayri, İsmaili, Sünni.

Abstract

Nusayries, Druzes, Ismailites and Sunni Relations in Syria

Multi-religious, multi-denominational and multicultural demographic structure in Syria, Middle East at a time of the events surrounding the Arab Spring, the most bloody and violent conflicts are experienced. On one side of the conflict pro-regime Nusayri, Druze, Ismaili and an alliance of Christians in the country, while on the other side make up the majority of the population are Sunni Muslims. This polarization occurs in the context of the key experiences to the historical relations between the Confederates and perspectives are to each other. In this context, the need of religious minorities to each other and both said sect of Sunni Muslim perspective on the "judgmental" and "alienating" to be seen. Religious minority sects depending on the secrets principle and as a matter of approach and these principles, as required by their faith to conceal a closed structure of society to have a Sunni Muslim, this heresiographical from generation to generation gossip -style information that is transferred to act with the Confederates relationships between surface and surface to be caused

Key Words: Syria, sect, the Druze, Nusayri, Ismaili, Sunni.

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. asenzeybek@konya.edu.tr

Giriş

2010 yılında Tunus'ta başlayan ardından Mısır ve Suriye'ye sıçrayan Arap Baharı olayları bütün dikkatlerin bir anda Orta Doğu'ya çevrilmesine sebep olmuştur. Özellikle Suriye'de başlayan ayaklanmalar, Arap Baharının en kanlı olaylarına sahne olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Olayların bu kadar uzun ve kanlı bir şekilde devam etmesinin sebepleriyle ilgili olarak ileri sürülen yorumların büyük çoğunluğunun temelini, ülkenin farklı dini ve etnik kimliklerden oluşan demografik yapısı oluşturmaktadır.

Son verilere göre Suriye'nin demografik yapısı şu şekildedir:

a)Dini guruplar açısından:

- Nüfusu: 22.457.336 (Temmuz 2013)
- Müslüman: %90 (20.211.602)
- Hıristiyan: %10 (2.245.734)
- Sünni Müslüman: %74 (16.618.428)
- Nusayri: %11.5 (2.582.593)
- Dürzi: %3 (673.720)
- İsmaili: %1.5 (336.860)

b)Etnik kimlikler açısından:

- Arap: %90.3 (20.211.602)
- Kürt, Ermeni, Türkmen, Çerkez: %9.7

(2.178.361)¹

Bu şekilde farklı dini ve etnik kimliklere sahip olan ülkede meydana gelen iktidar mücadeleleri din, mezhep, bölge ve aşiret temelli olmuştur. Özellikle sömürgeci güçler tarafından mezhebi kimlikleri ön plana çıkartılan Dürzi, Nusayri ve İsmailiye gibi fırkalar ülkenin Fransız mandasına girmesinden günümüze kadar Suriye toprakları üzerinde söz sahibi konuma gelmişlerdir. Bu noktada, zikredilen mezheplerin birbirleri ve toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan Sünni kesimle olan ilişkilerinin iyi tahlil edilmesi, ülkedeki karışıklıkların bu derece kanlı ve uzun sürmesi konusunda sağlıklı tespitlerde bulunmamızı sağlayacaktır.

¹ Bkz. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>, Van Dam, Nikolaos, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, çev. Semih İdiz-Aslı Falay Çalkıvık, İstanbul 2000, s. 17-18.

Tarihsel süreç içerisinde, Suriye'deki azınlık fırkalarının birbirleriyle ve Sünni toplum ile olan ilişkilerinin üç temel kırılma noktası vardır: 1- I. Dünya Savaşının sonuna kadar olan dönem 2- 1920-1946 arasındaki Fransız manda yönetimi dönemi 3- 1946'dan günümüze kadar olan Bağımsız Suriye Arap Cumhuriyeti dönemi.

I. Dünya Savaşının Sonuna Kadar Olan Dönemde Fırkaların Birbirleri İle Olan İlişkileri

Dini azınlık fırkalarının gerek birbirleriyle ve gerekse merkezi dini zümreyi oluşturan Sünni Müslümanlar ile olan ilişkilerinin seyrini belirleyen en önemli unsur bu dönemde meydana gelen hadiselerdir. Özellikle fırkaların teşekkül süreçlerinde birbirlerine olan yaklaşımları ve bu yaklaşımlar neticesinde geliştirdikleri tepkiler günümüzde ilişkilerin seyrini belirlemede başat rol oynamaktadır.

Araştırmamıza konu olan Nusayri, Dürzi ve İsmaili fırkaların her üçü de Şia içerisinde neşet etmiştir. Dolayısıyla aynı kökene dayanan bu fırkaların birbirleri ile olan ilişkileri ile Sünni toplum ile olan ilişkilerini etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır.

A. Dini Azınlık Fırkalarının Birbirleri İle Olan İlişkileri

Ortaya çıktıkları günden I. Dünya Savaşının sonuna kadar olan süreç içerisinde Nusayri-Dürzi ve İsmaililerin birbirleri ile olan ilişkilerini ve bakış açılarını şekillendiren iki temel unsur bulunmaktadır: a- İtikadi farklılıklar b- Sahip oldukları toplumsal yapı

a- İtikadi Farklılıklar

Her ne kadar Dürzi, Nusayri ve İsmaili fırkaları İslam Mezhepleri Tarihi açısından Gulat-ı Şia içerisinde tasnif edilse de temel inanç esasları açısından her üç fırka da farklılık arz etmektedir. Bu farklılık özellikle Tanrı düşüncelerinde açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nusayriler, Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Selman-ı Farisi'yi Tanrısal üçlünün (Mana-İsim-Bab) görünümleri olarak kabul ederlerken²; Dürziler, Hz. Muhammed'i kötülük ve günahın kaynağı olan "ez-

² Bkz. Meir M. Bar Asher-Aryeh Kofsky, *The Nusayri-Alawi Religion: An Enquiry Into Its Theology And Liturgy*, Brill 2002, s. 33-35; Moosa, Matti, *Extremist Shiites: The Ghulat Sects*, New York 1988, s. 311-323; Friedman, Yaron, *The Nusayri-Alawis: An Introduction To The Religion, History And Identity Of The Leading Minority In Syria* Brill 2010, s. 72-78.

Zıddü'r-Ruhani'nin" ikame ettiği zahiri şeriatın Natık'ı, Hz. Ali'yi ise batını şeriatın Esas'ı olarak kabul ederler ve her ikisini de hakarete varan ifadelerle takbih ederler.³ İsmaililer ise Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi yalnızca Natık ve Samit İmam olarak kabul ederler. Yine Dürziler, Kur'an-ı Kerim'in özünü Dürzi tevhid inancının oluşturduğunu ancak bunların Hz. Muhammed'in nefsanî arzuları doğrultusunda "süslü sözlerle" örtülmeye çalışıldığı bir kitap olarak kabul ederlerken⁴; Nusayri ve İsmaililer Allah kelamı olan kutsal bir kitap olduğuna inanırlar. Dürziler, Tanrı'nın el-Hakim bi-Emrillah suretindeki tecellisi ile İslam'ın zahir ve batın şeriatının nesh edildiğini ileri sürerlerken⁵, İsmaili ve Nusayrilerde bu yönde bir inanç görülmemektedir.

İsmaili, Dürzi ve Nusayriler arasındaki ilk ilişkiler, birbirlerinin inançlarına yönelik yazdıkları reddiyelerle başlamıştır. Dürzilerin gerek VI. Fatımi Halifesi el-Hakim bi-Emrillah'ı Tanrı'nın tecelli sureti olarak ilan etmesi ve gerekse davetinin büyük çoğunluğunu İsmaili taban içerisinde yayması İsmaili dailer arasında büyük tepki uyandırmıştır. Bunun üzerine ilk Dürzi dailerden biri olan Hasan b. Haydara el-Ferğani, önde gelen İsmaili dai ve âlim Hamidüddin el-Kirmani'ye bir mektup yazarak onu kendi inançlarına davet etmiştir. Buna karşılık Hamidüddin el-Kirmani de Dürzi akidesini reddeden *er-Risaletü'l-Mevsume bi'l-Vaiza* isimli bir risale kaleme almıştır. Kirmani bu risalesinde özellikle el-Hakim bi-Emrillah'ın Müslümanların imamı ve halifesi olduğu üzerinde durur ve Dürzilerin onu ilahlaştıran tutumlarını eleştirir.⁶

Yine Dürzi fırkasının kurucusu olarak kabul edilen Hamza b. Ali, Nusayriliğe reddiye olarak *er-Risaletü'd-Damiğa li'l-Fasık: er-Redd ala'n-Nusayri* isimli risaleyi yazar. Klasik Mezhepler Tarihi kaynaklarında Nemiriyye/Nümeiriyye olarak geçen fırka için *Nusayri* ismi-

³ Bkz. Şenzeybek, Aytekin, *Ana Kaynaklarına Göre Dürzilik*, Bursa 2012, s. 313-323.

⁴ Bkz. Şenzeybek, Aytekin, *Ana Kaynaklarına Göre Dürzilik*, s. 323-330.

⁵ Bkz. Şenzeybek, Aytekin, *Ana Kaynaklarına Göre Dürzilik*, s. 330-346.

⁶ Bkz. el-Kirmani, Ahmed Hamidüddin, "er-Risaletü'l-Mevsume bi'l-Vaiza", *Mecmuatü Resâli'l-Kirmani*, thk. Musatafa Galib, Beyrut 1983, ss. 134-147.

nin kullanıldığı ilk kaynak niteliğinde olan bu risalede Nusayrilik “aşâğılık Nusayri akidesi”; Nusayriler ise “İblis’i ilah edinenler”, “Kafirler”, “Müşrikler”, “aşâğılık hayvani arzuları talep edenler”⁷ olarak vasıflandırılır.

Adı geçen risalesinde Hamza b. Ali, bazı Nusayrilerin *Kitabü'l-Hakaik ve Keşfü'l-Mahcub* isimli bir eser yazdıklarını ve bu eserin kendi akidelerini ortaya koyan bir kitapmış gibi takdim edildiğinden bahisle, eser içerisinde yer alan şu inançların kendileri tarafından kesinlikle reddedildiğini izah eder:

1- Tenasüh: Nevasıb ve zıtların ruhları demire dönüşüp, ateşte ısıtılıp çekiçle dövülene kadar maymun, köpek bedenlerine girer. Bazıları ise kuş ve baykuş, diğer bazıları da çocuğu olmayan bir kadın bedenine girer. Bizim inancımıza göre bu cezalandırmanın mantığına aykırıdır.⁸

2- Mevla tarafından yasaklanan katl, hırsızlık, yalan, iftira, zina, livata v.b inanan her erkek ve kadın mümine serbesttir. Nusayriler bu inançlarıyla ibahayı talep etmiş ve dalaletlerini ortaya koymuşlardır.⁹

3- Müşrikler, imametin Ebu Bekir, Ömer ve Osman arasında paylaştırıldığını söyleyenlerdir. Bu söz yalandır. Ali’ye atfedilen cesaretle ilgili rivayetler bunu yalanlamaktadır. Eğer bu doğru olsaydı Ali zikredilen halifelere biat etmezdi.¹⁰

4- Nusayriler Ali’yi zikrettikleri zaman “onun selamı ve rahmeti üzerimize olsun” derler. el-Hakim’i zikrettikleri zaman ise “onun selamı üzerimize olsun” şeklinde söylerler. Böylece Nusayriler rahmeti, var olmayan bir varlıktan isterken; zatıyla mevcut olan ancak yarattıklarından farklı olan el-Hakim’i inkar ediyorlar. Bu açık bir küfürdür.¹¹

5- Eserde geçen “Hz. Muhammed, el-Hakim’in kendisinde zuhur ettiği en büyük hicaptır. Bunu tasdik etmeyen Haman, Şeytan ve

⁷ Bkz. Hamza b. Ali, “er-Risâletü’-d-Dâmiğa”, *Resâilü’l-Hikme*, Lübnan 1986, 15/163.

⁸ Bkz. Hamza b. Ali, “er-Risâletü’-d-Dâmiğa”, *Resâilü’l-Hikme*, 15/170-171.

⁹ Bkz. Hamza b. Ali, “er-Risâletü’-d-Dâmiğa”, *Resâilü’l-Hikme*, 15/165.

¹⁰ Bkz. Hamza b. Ali, “er-Risâletü’-d-Dâmiğa”, *Resâilü’l-Hikme*, 15/171-172.

¹¹ Bkz. Hamza b. Ali, “er-Risâletü’-d-Dâmiğa”, *Resâilü’l-Hikme*, 15/172.

İblis ashabındandır” sözü yalandır. Çünkü Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin hicabıdır. el-Hakim'in ise hicabı yoktur.¹²

Adı geçen fırkaların birbirlerinin inançlarına karşı yazdıkları bu ve benzeri reddiyeler, ilerleyen süreçte fırka mensuplarının birbirlerine olan bakış açılarını şekillendiren ana unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Dürziliğin kurucusu ve inançlarının teorisye-ni olan Hamza b. Ali'nin yazdığı reddiye günümüzde bile Suriye'nin iki büyük azınlık fırkası olan Nusayri ve Dürziler arasındaki güven esasına dayanmayan, şüpheli ve yüzeysel ilişkilerin temelini oluşturur.

b-Toplumsal Yapı

Suriye'de yaşayan azınlık fırkalarının teşekkül süreçleri incelendiğinde bu fırkaların başlangıçta inançlarını insanlara açıklayarak davette buldukları ancak gerek Müslüman toplumun diğer kesimlerinden gelen tepkiler ve gerekse içerisinde yaşadıkları devletlerin kendilerine karşı gösterdiği baskı ve yıldırma politikaları sebebiyle içe kapalı toplumlar hüviyetine büründükleri görülmektedir. Belirtmemiz gerekir ki bu baskılar yalnızca Sünni Müslümanlardan ve devletlerden gelmemiş, dini azınlık fırkaları tarafından yönetilen devletlerde de görülmüştür. Örneğin, Dürzileri ortaya çıktıkları Mısır'dan Suriye'ye göç ettiren sebep el-Hakim bi-Emrillah'ın ölümünden sonra Fatımilerin kendilerine uyguladığı baskı ve kıtallerdir.

Karşılaştıkları tepki ve baskılar neticesinde adı geçen fırkalar, kendi toplumlarını korumak için takiyye, inançların ve inançları içerisinde barındıran kitapların fırka dışındaki insanlardan gizlenmesi, dini pratiklerin yalnızca kendi mensuplarının katıldığı özel mahfillerde yapılması, sırları muhafaza etmek için fırkaya giriş-çıkışların yasaklanması, evliliklerin yalnızca kendi aralarında olması gibi kaideler geliştirmişlerdir. Yine inançlarını ve dini pratiklerini serbest biçimde uygulamak gayesiyle toplumdan uzak dağlık bölgelerde yaşam alanları belirlemişler ve buralarda birlikte yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu durum ise azınlık fırkalarının içe kapalı bir

¹² Bkz. Hamza b. Ali, “er-Risâletü'd-Dâmiğa”, *Resâilü'l-Hikme*, 15/172-173.

toplum hüviyetine bürünmesine ve dışarıyla olan ilişkilerinin asgari düzeye inmesine sebep olmuştur.

Dışa kapalı bu tür toplulukların genel karakteristiğinde olduğu üzere, adı geçen fırkalar da “azınlık kompleksi” olarak isimlendirilen “komşu cemaatin her hareketini kendi cemaatine yönelik tehdit veya meydan okuma olarak algılayan ve kendi mensuplarından herhangi birine saldırı olduğu zaman bir bütün halinde tepki veren bir hissiyata”¹³ sahip olmuşlardır.

Bu psikoloji ile hareket eden fırkaların bir arada yaşama kültürüne sahip olmadıkları; kendi bölgelerine müdahale eden diğer fırkaları uzaklaştırmak için savaş da dâhil pek çok tedbire başvurdıkları tarih kitaplarında kayıtlıdır. Mesela Dürziler, fırkalarının kendisinden neşet ettiği Fatımi İsmaililerinin el-Hakim bi-Emrillah’ın ölümünden sonra fırka mensuplarına uyguladıkları takibat ve kıtaller neticesinde Mısır’ı terk ederek Güney Suriye’nin Havran bölgesine yerleşmek zorunda kalmışlardır.¹⁴ Yine XII. yüzyıl başlarında Lazkiye’deki pek çok kaleyi ele geçiren Nizari İsmaililerinin bölgede yayılması, bunun yanında Kürtlerle birlik olup Nevruz Bayramında Sahyun kalesini kuşatarak pek çok Nusayri’yi katletmeleri, bölgedeki Nusayrileri yardım arayışlarına itmiştir. Onlar, 1218 yılında ünlü Nusayri emiri Makzun el-Sincari’den İsmaililere ve Kürtlere karşı askeri yardım talebinde bulunmuşlardır. Yapılan savaşta Sincari galip gelmiş ve İsmaililer bölgeden uzaklaşmak zorunda kalmışlardır. Ancak el-Sincari, asıl darbeyi bölgede yerleşik olan İshakilere vurmuş, onları toplu halde katletmiş ve akidelerini içerisinde barındıran eserlerini yaktırıştır.¹⁵

Gerek bu tür tarihi olaylar ve gerekse aralarındaki akidevi farklılıklar Suriye’deki dini azınlık fırkalarının birbirlerine şüphe ile

¹³ Bkz. Van Dam, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁴ Bkz. Enver Yasin-Vâil es-Seyyid-Bahâuddin Seyfullah, *Beyne’l-Akl ve’n-Nebiyiyy*, Paris 1981, s.190; Şenzyebek, AYTEKİN, *Ana Kaynaklarına Göre Dürzilik*, s. 132;

¹⁵ Bkz. Ali, Esad Ahmed, *Marifetullah ve el-Makzun el-Sincari*, Şam 2012, c. 2-3, s. 361-365; et-Tavil, Muhammed Emin Galib, *Tarihu’l-Aleviyyin*, Beyrut 2000, s. 362.

bakmalarına sebep olmuş ve birlikte hareket edemez duruma gelmişlerdir.

B. Dini Azınlık Fırkalarının Sünnilerle Olan İlişkileri

Yukarıda da açıklandığı üzere inanç ve sosyal yapı itibariyle bir araya gelerek ittifak kurmaları çok zor olan Dürzi, Nusayri ve İsmaililer, günümüzde Sünni karşıtlığı etrafında birleşerek Esed rejimine destek vermektedirler. Bu birlikteliğin temelini Sünniler ile bu fırkalar arasındaki tarihsel ilişkiler oluşturmaktadır. Ne yazık ki tarihteki bu ilişkiler baskı, kıtal ve isyanlarla doludur.

Sünni toplum ile adı geçen fırkalar arasındaki ilişkileri yönlendiren ana unsurun ulema tarafından yayınlanan fetvalar olduğu görülmektedir. Özellikle Hanbeli âlim İbn Teymiyye (1263-1328) tarafından yayınlanan fetvalar, günümüzde bile Ehl-i Sünnet'in bu fırkalara bakış açısını yansıttığı gerekçesiyle sayısız eleştiriye muhatap olmaktadır.

İbn Teymiyye'nin aşırı Şii Fırkaları ile ilgili fetvaları "Kitabü'l-Hudud" başlığı altında ayrı bir fasılda toplanmıştır.¹⁶ Yaşadığı dönem itibariyle Gulat-ı Şia'nın sahip olduğu inançları tek tek ele alması açısından önemli bilgiler veren bu fetvalar, İslam Mezhepleri Tarihi açısından önemli bir kaynak hüviyetindedir.

Adı geçen Hanbeli âlim, ilk olarak batın ilminin gerçekliğine inanan herkesin Müslüman, Yahudi ve Hıristiyanların ittifakıyla kâfir hükmünde olduğunu bildirir.¹⁷ Ardından Karmatilerin küfür ve inkâr bakımından Müseylemetü'l-Kezzab ve diğer yalancı peygamberlerin küfür ve inkârından daha da ileri olduğunu söyler.¹⁸

İbn Teymiyye'nin yalnızca Nusayrilere tahsis ettiği iki, Nusayri ve Dürzilerin her ikisi için yayınladığı bir fetva bulunmaktadır. Bu fetvalarında; Nusayrilerin Yahudi, Hıristiyan ve Müşriklerden daha kafir olduklarını, bunlarla evlenmenin, kestiklerini yemenin, cenazelerinin Müslüman kabirlerine gömülmesinin caiz olmadığını belir-

¹⁶ Bkz. İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *el-Feteva'l-Kübra*, thk. M. Abdülkadir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata, Beyrut 1987, c. 3, s. 495.

¹⁷ Bkz. İbn Teymiyye, *a.g.e.*, c.3, s. 495.

¹⁸ Bkz. İbn Teymiyye, *a.g.e.*, c.3, s. 499.

tır. Yine Nusayrilerin sınır hatlarındaki kalelere ve bölgelere yerleştirilmelerinin, asker olarak alınmalarının kebirden olduğunu; bunları yapmanın, koyunların kurtlara teslim edilmesi anlamına geldiğini söyler.¹⁹ Bir diğer fetvasında ise, Nusayrilerin İslam şeriatının hükümlerini yerine getirmekten imtina ettikleri müddetçe kâfir ve mürted olduklarını bu sebeplerle de öldürülmelerinin gerekli olduğunu ve mallarının ganimet olarak alınabileceğini söyler.²⁰ İbn Teymiyye'nin fetvalarında Nusayrilerin, Batını Karmatiler sınıfına dâhil edilmesi ve bu fırkanın İslam ümmeti tarafından Melahide, Karamita, Batıniyye, İsmailiyye, Nusayriyye, Hürremiyye, Muharrime gibi farklı lakaplarla bilindiğinin söylenmesi dikkat çekicidir.²¹

İbn Teymiyye'nin şu sözleri o dönemdeki Sünni toplumunun Nusayrilere bakış açısını yansıtmaya bakımından önemlidir: “Bilindiği üzere Hıristiyanlar, Şam sahillerinin kendilerine bakan tarafını ele geçirdiler. Onlar (Nusayriler) daima Müslümanların düşmanlarıyla birlikte oldukları gibi şimdi de Müslümanlara karşı Hıristiyanlarla birlikte dirler. Onlar nazarında en büyük felaket, sahillerin Müslümanlar tarafından fethedilmesi ve Hıristiyanların yenilgiye uğratılmasıdır. Yine Müslümanların Tatarlar karşısında zafer kazanması da onlar nazarında en büyük felaketlerden bir diğeridir. Müslümanların sınır bölgeleri Hıristiyanlar tarafından ele geçirildiği zaman onlar için en büyük bayram olacaktır.”²²

İbn Teymiyye, Dürzi ve Nusayrilerin her ikisi için yayınladığı bir diğer fetvada ise adı geçen fırka mensuplarının Müslümanların ittifakı ile mürted ve kâfir kabul edildiklerini, Yahudi, Hıristiyan ya da Müslüman kabul edilemeyeceklerini ve bu sebeple onlara cizye hükümlerinin de uygulanamayacağını bildirir.²³

İbn Teymiyye'nin Nusayrileri mürted ve kâfir ilan eden bu fetvaları neticesinde Memluk Sultanı Baybars'ın (ö. 1277) Nusayrileri inanç değiştirmeye zorladığı, Nusayri köylerine cami yapılması emri

¹⁹ Bkz. İbn Teymiyye, *a.g.e.*, c.3, s. 506-509.

²⁰ Bkz. İbn Teymiyye, *a.g.e.*, c.3, s. 514.

²¹ Bkz. İbn Teymiyye, *a.g.e.*, c.3, s. 507.

²² Bkz. İbn Teymiyye, *a.g.e.*, c.3, s. 506.

²³ Bkz. İbn Teymiyye, *a.g.e.*, c.3, s. 513.

verdiği; yine 1317 senesinde meydana gelen Nusayri Mehdi ayaklanmasının bastırılmasının ardından Memluk Sultan'ı [Nasır Muhammed bin Kalavun'un](#) (1285-1341) fırka mensuplarının öldürülmesini emrettiği ve bu emir neticesinde yaklaşık 20.000 Nusayrinin katledildiği rivayet edilmektedir.²⁴

Suriye'nin Osmanlı hâkimiyeti altında bulunduğu dönemde de Nuh el-Hanefi, Muhammed Nasıruddin el-Mağribi (1764-1820) gibi bazı yerel âlimlerin özellikle Nusayrilerle ilgili yayınladığı fetvalar da İbn Teymiyye'nin fetvaları ile aynı meyandadır.²⁵

Bu ve benzeri fetvalar ile akabinde meydana gelen kıtal hadiseleri, Sünni kesim ile dini azınlık fırkaları arasındaki uçurumu daha da arttırmış, söz konusu fırkaların Sünnilere karşı farklı ittifak girişimlerinde bulunmalarına sebep olmuştur.

Nusayrilerin Haçlı seferleri esnasında Hıristiyanlarla birlikte hareket ettikleri bizzat İbn Teymiyye tarafından bildirilmiştir.²⁶ Yine Dürzi Emiri II. Fahreddin'in Osmanlı döneminde Canbolatoğlu isyanına destek vermesinin ardından İtalya'nın Toskana Dukalığına kaçması ve kendisinin Fransız Loreinne Hanedanlığı soyundan geldiğini iddia ederek bizzat Papa ile görüşmesi²⁷ gibi hadiseler, bu fırkaların sürekli olarak Sünni Devletlere karşı dış güçlerle ittifak arayışlarına girdiklerini göstermektedir.

Tarihteki bu ilişkiler 19. yüzyılda sömürgecilik hareketlerinin başlamasıyla birlikte özellikle İngiltere ve Fransa tarafından kendi menfaatleri doğrultusunda kullanılmıştır. Öncelikle bu fırkalar üzerine akademik çalışmalar yaptırılarak onların Hıristiyanlık ve Yahudilikle ilişkilendirilmesine çalışılmıştır. Yapılan çalışmalarda, özel-

²⁴ Bkz. İbn Battuta, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrahim Levati Tanci, *Rihletü İbn Battuta: Tuhfetü'n-Nüzzar fi Garaibi'l-Emsar ve Acaibi'l-Esfar*, Mısır 1957, c. 1, s. 47-48; İbnü'l-Verdi, Ebû Hafs Zeynüddin Ömer b. Muzaffer b. Ömer, *Tarihu İbni'l-Verdi*, ts., Matbaatü'l-Bulak, c.2, s. 266; el-Makrizi, Ebu'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir, *Kitâbü's-Süluk li-Ma'rifeti Düveli'l-Müluk*, Beyrut 1997, c. 2, s. 528.

²⁵ Bkz. Talhamy, Yvette, "The Fatwas and the Nusayri/Alawis of Syria", *Middle Eastern Studies*, Mart 2010, c. 46, no. 2, s. 182-183.

²⁶ Bkz. İbn Teymiyye, *a.g.e.*, c.3, s. 506.

²⁷ Bkz. Şenzeybek, Aytekin, *Dürzilik*, Konya 2011, s. 14.

likle Dürzi ve Nusayri inançları ile Yahudi ve Hıristiyan teolojisi arasında ilişkiler kurulmak istenmiş, bazen de daha ileri gidilerek adı geçen fırkaların kökenlerinin Hıristiyanlığa dayandığı varsayımları üretilmiştir. Dürzi toplumunun, Comte de Dreux komutasındaki bir Haçlı birliğinin Engaddi yakınlarında bulunan bir kaleye iltica ederek 40 yıl boyunca müteaddit saldırılara karşı koydukları, bu süre zarfında bölgedeki İsmaililerle birleşerek İsmailiyye'den farklı bir fırka oluşturdukları ve bu fırkaya Dreux kelimesinin muharref şekli olan Dürzi isminin verildiği ileri sürülmüştür.²⁸ Yine Nusayri isminin Nasrani (Hıristiyan) kelimesinin ism-i tasğiri olduğu, dolayısıyla Nusayri fırkasının kökeninin de Hıristiyanlığa dayandığı²⁹ gibi teoriler üretilerek dini azınlık fırkalarıyla kurulan ilişkiler daha da sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır.

Ardından çöküş dönemine giren Osmanlı İmparatorluğu topraklarında farklı isyanlar çıkartılarak süreç hızlandırılmıştır. Örneğin Dürziler, 1840 yılından itibaren Mithat Paşa'nın ifadeleri ile "...İngilizlere istinaden Havran ve Cebe-i Dürüz havalisinde bir idare-i hükümet tesisine kalkmış...", bunu gerçekleştirmek için de Osmanlı'ya asker göndermemek, vergi vermemek, etraftaki köylere yağmalamak gibi pek çok huzursuzluğa sebep olmuşlardır.³⁰ Aynı şekilde Nusayrilerin de, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu tarafından asker alımları için kurulan "Kura Meclisleri"ne katılmadıkları, vergilerini ödemedikleri, yaşadıkları bölgelerdeki köylere saldırdıkları ve nihayetinde 1870 yılında çıkarıldıkları isyanın Suriye Valisi Mehmed Râşid Paşa tarafından bastırıldığı Osmanlı arşivlerinde yer almaktadır.³¹

²⁸ Bkz. Şenzyebek, Aytakin, *Ana Kaynaklarına Göre Dürzilik*, s. 19.

²⁹ Bkz. Massignon, Louis, "Nusayriler", *İA*, İstanbul 1964, c. 9, s. 365.

³⁰ Bkz. Samur, Sebahattin, "Cebel-i Havranda Dürziler ve Sultan Abdulhamid'in Bunlarla İlgili Politikası (1878-1900)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1994, sayı: 5, s. 402-403; Gökbilgin, M. Tayyib, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", *Belleten*, sy. 40, Ankara 1946, c. 10, s. 643.

³¹ Bkz. Akbulut, Uğur, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Lazkiye Nusayrileri (19. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, yıl 17, sy. 54 (Bahar 2010), s. 114-116.

2. Fransız Manda Yönetiminde Fırkaların Birbirleri İle Olan İlişkileri

I. Dünya Savaşının akabinde Suriye topraklarının Fransız Manda Yönetimine devredilmesiyle birlikte Sünnilere olan karşıtlıkları iyi bilinen bu fırkalara otonom devletler tahsis edilmiştir. Bilad-ı Şam olarak bilinen topraklarda Manda Yönetimine bağlı beş farklı otonom devlet ve bir özerk yönetim kurulmuştur. Bunlar: Ekim 1920'de Sünni Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Halep'te "Halep Devleti" ve Kasım 1920'de Şam'da "Şam Devleti"; Maruni Hıristiyanlarla yapılan anlaşma gereği 1 Ekim 1921'de Büyük Lübnan Devleti; 1922'de Alevi nüfusun yoğun olduğu Kuzey Sahili ve Cebel-i Nusayriyye bölgesinde "Lazkiye Devleti"; aynı yıl Dürzilerin yoğunlukta olduğu Güney Suriye'de "Cebelü'd-Dürüz" otonom devletleridir. İskenderun'da ise Ankara antlaşması gereği "İskenderun Sancağı" adı altında özerk bir yönetim uygulandı.³²

Fransızlar tarafından özellikle Nusayri ve Dürziler adına kurulan bu devletlere verilen isimler dikkat çekicidir. Öncelikle Dürzi toplumu, kendilerine Anuştekin ed-Derezi'ye nispetle verilen "Dürzi" ismini reddeder ve kendilerinin "Muvahhidun (Tevhitçiler)" olarak adlandırılmasını isterler. Dürzi akidesine göre Anuştekin ed-Derezi, Tanrı'nın 72. ve son tecelli sureti olan el-Hakim bi-Emrillah devrinde, ruhani alemde el-Aklü'l-Küllî'nin karşıtı olarak yaratılan ve karanlığın ve kötülüğün kaynağı olan ez-Zıddü'r-Ruhani'nin kendisinde tecelli ettiği surettir. Buna rağmen kendileri için kurulan otonom devlete, Havran bölgesinde bulunan Cebelü'd-Dürüz -ki bu dağın diğer isimleri Cebelü'l-Arab ve Cebelü Havran'dır³³- isminin verilmesine razı olmuşlardır. Bu otonom devlete Cebelü'd-Dürüz isminin verilmesinin başlıca nedenlerinin şu iki husus olduğunu düşünüyoruz: Fransızların, Dürzilerin nesebini Fransız Comte de Dreux'a dayandıran tezi toplum nezdinde taze tutmak ve I. Dünya

³² Bkz. Umar, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, Ankara 2004, s. 453-462.

³³ Bkz. Ebu Raşid, Hana, *Cebelü'd-Dürüz: Havran ed-Damiye*, Beyrut 1961, c. 1, s. 25-80.

savaşı sonunda İngiliz Mandasını talep eden Dürzileri, muhaliflerinin verdiği bu adla isimlendirerek cezalandırmak. Dürziler ise otonom da olsa kendilerine ait bir devlete sahip olmak için bu isme razı olmuşlardır. Buna karşılık Fransızlar sadık müttetikleri Nusayrilere tahsis ettikleri devlete ne yaşadıkları Cebelü'n-Nusayra dağına ve ne de herkes tarafından bilinen "Nusayri" adına nispetle bir isimlendirmede bulunmamış; Lazikiyye merkezli bu devlete "Alevi Devleti" adını vermiştir. et-Tavil'in anlatımlarından, Fransızların bu ismi verme sebebinin, Nusayri toplumunun özellikle Araplar nezdinde kötü bir imajı olan bu isimle anılmasını istememeleri olduğu anlaşılmaktadır.³⁴

Bu dönemde de Suriye'deki azınlık fırkalarının, komşu cemaatin her hareketini kendilerine karşı bir tehdit olarak algılayan toplumsal yapılarının tezahürlerini görmekteyiz. Nusayriler, 1919 sonlarında Fransız General Gouraud'a, farklı Nusayri kesimlerini temsilen 73 şeyhin imzaladığı ve "mutlak Fransız koruması altında bağımsız bir Nusayri Devleti'nin" kurulmasını isteyen bir telgraf göndermişlerdir. Ancak iki yıl sonra da, Alevi Devleti'nin kurulmasının gecikme sebebinin, ileri seviyeye ulaşan Fransız-İsmaili ilişkilerinin olduğu düşüncesiyle, 1921'de Salih el-Ali liderliğinde Fransızlara karşı ayaklanmışlardır. Neticede Alevi Devletin kurulmasıyla birlikte ilişkiler yeniden düzelmiştir.³⁵

Otonom Devletlerin kurulmasından sonra Fransız manda yönetimi, Suriye'deki etnik ve dini azınlıkların lehine bir adım daha atarak Nusayri, Dürzi, İsmaili, Hıristiyan, Ermeni, Kürt ve Çerkezlerden oluşan ve görevi istihbarat toplamak ve ayaklanmalara müdahale etmek olan "Levant Özel Birlikleri (Troupes Speciales du Levant)" isimli bir birlik kurar.³⁶ 8 piyade taburundan oluşan bu birliklerin yarısı Nusayrilere aittir.³⁷

³⁴ Bkz. et-Tavil, *a.g.e.*, s. 448-449.

³⁵ Bkz. Moosa, *a.g.e.*, s. 281; Pipes, Daniel, "The Alawi Capture of Power in Syria", *Middle Eastern Studies*, c. 25, no. 4 (Ekim 1989), s. 438.

³⁶ Bkz. Van Dam, *a.g.e.*, s. 56.

³⁷ Bkz. Pipes, *a.g.m.*, s. 438.

Bağımsızlık sonrası kurulan Suriye Arap Cumhuriyeti ordusunun da temelini oluşturan bu silahlı gücün, günümüze kadar azınlık fırkalarının -özellikle de Nusayriilerin- Suriye'nin siyasi ve askeri kurumlarına egemen olmalarını sağlayan ana unsur olduğu söylenebilir.

Gerek otonom devletlerin ve gerekse “Levant Özel Birlikleri”nin kurulmasındaki asıl amacın, Suriye'deki Arapların mezhepsel farklılıklar dikkate alınmaksızın Arap Milliyetçiliği etrafında birleşerek manda yönetimine karşı ayaklanmalarını önlemek olduğu anlaşılmaktadır. Sünniler tarafından çıkartılan ayaklanmalara özellikle bu birliklerin müdahale etmesi³⁸ sağlanmış ve Sünnilerle azınlık fırkaları arasındaki intikam ve güvensizlik duygusu bu şekilde daha da arttırılmıştır.

Fransız manda yönetimi, her ne kadar Suriye'deki varlığını Nusayri, Dürzi ve İsmaililere dayandırsa da, özellikle Dürzilerin kendilerine olan bağlılıklarını tam olarak sağladığı söylenemez. 1918 yılında Suriye'nin İtilaf Devletleri tarafından işgali ile ortaya çıkan İngiliz-Fransız anlaşmazlığında Dürzilerin, özellikle Sultan Paşa el-Atraş'ın İngiltere³⁹, Nusayriilerin ise Fransa yanında yer alması⁴⁰, ilerleyen süreçte Fransızların Dürzileri ikinci plana itmesine neden olmuştur. Nitekim manda yönetiminin Alevi Otonom Devleti'ni düşük vergiye tabi tutması, mali desteklerin çoğunluğunu buraya aktarması ve özellikle Nusayriilerin davalarına kendi yargıçlarının bakmasına izin vermesi gibi imtiyazlar, Dürzilerin hoşnutsuzluğunu daha da arttırmıştır.⁴¹ Cebelü'd-Dürüz Otonom Devleti'nin başkanı Selim Bey el-Atraş'ın 1923 yılındaki ölümünün ardından Fransız yönetimi İngiliz yanlısı olan Sultan el-Atraş ve ailesinin etkinliğini ortadan kaldırmak gayesiyle, bölgenin Fransız bir vali tarafından yönetilmesinde ısrar etmiş, ancak bu durum Dürzilerin tepkisinin artmasına neden olmuştur. İki yıl süren görüşmelerden bir netice

³⁸ Bkz. Pipes, a.g.m., s. 438.

³⁹ Bkz. Sultan Paşa el-Atraş ile İngiliz ve Fransız komutanların yazışmaları ile ilgili olarak bkz. Ebu Raşid, a.g.e., s. 129-130.

⁴⁰ Bkz. Umar, a.g.e., s. 373.

⁴¹ Bkz. Pipes, a.g.m., s. 438.

alamayan Dürziler⁴², 1925 yılında Sultan Paşa el-Atraş liderliğinde isyan hareketi başlatır. Şam ve Halep'teki Arap Milliyetçilerinin de bu harekete destek vermesi neticesinde isyan bir anda bağımsızlık mücadelesine dönüşür. 1927 yılına kadar devam eden isyan, Fransızların orantısız güç kullanımıyla bastırılır.⁴³

Bu tür isyanlara rağmen Cebelü'd-Dürüz Otonom Devleti 1936'ya kadar varlığını sürdürür. 1936'da gerek Cebelü'd-Dürüz ve gerekse Alevi Otonom Devletleri Suriye Devleti'ne bağlanır. 1939'da ise her iki devlet yeniden tam özerkliğini elde eder. 1942 yılında ise Suriye Devletine bağlanarak günümüz Suriye toprakları içerisindeki yerlerini alırlar.⁴⁴

3. Bağımsız Suriye Cumhuriyeti'nde Fırkaların Birbirleri İle Olan İlişkileri

1946 yılında Fransa'nın ülkeyi terk etmesiyle birlikte Suriye Arap Cumhuriyeti kurulur ve yönetimi Sünni elit devralır. Bu durum, Dürzi ve Alevileri ciddi anlamda endişelendirir. Dürziler, yeni yönetime itaat hususunda ikiye bölünürler: Arap milliyetçiliğinden hareket eden Ebu Ali ailesi yeni yönetime itaat etmeyi, el-Atraş ailesi ise siyasi özerkliğin devamı için mücadele başlatmayı savunur. Neticede Sultan el-Atraş'ın liderliğini yaptığı kanat galip gelir ve idari özerkliğin devamı için Suriye hükümetine itaat etmemekte direnirler. Edip Çiçekli'nin Cumhurbaşkanlığı döneminde başlattıkları silahlı mücadele 1954 yılında bastırılır ve 1960'lı yıllardan itibaren Dürzi ailelerin Suriye'deki etkinliği azalmaya başlar.⁴⁵

Nusayriler ise 1946 yılında, yeni devlet kurulur kurulmaz Süleyman Mürşid liderliğinde isyan hareketi başlatırlar. Bu isyan Mürşid'in idamı ile neticelenir. 1952 yılında Mürşid'in oğlu tarafından bir isyan daha başlatılır ancak bu da başarısız olur. Başarısız

⁴² Bkz. el-Beini, Hasan Emin, *Düruzu Suriye ve Lübnan fi Ahdi'l-intidabi'l-Fransi-1920-1943*, Beyrut 1993, s. 189-192.

⁴³ Bkz. Umar, *a.g.e.*, s. 487-496; el-Beini, *a.g.e.*, s. 192-213; Ebu Raşid, *a.g.e.*, s. 180 vd.

⁴⁴ Bkz. Umar, *a.g.e.*, s. 461, 462.

⁴⁵ Bkz. Artokça, İzzettin, "Orta Doğu'da Dürziler", *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (Tasam) Stratejik Rapor*, no: 54, 2013, s. 12.

isyan girişimleri neticesinde ümitsizliğe kapılan Nusayriler, Alevi Devleti topraklarının Lübnan ya da Ürdün'e bağlanması gibi Suriye'ye katılmayı önleyici farklı olasılıklar üzerinde dururlar ancak bunda da başarısız olurlar. 1954'te bastırılan Dürzi isyanının ardından Nusayriler de yeni yönetime itaat ederler.⁴⁶

Yeni devlete katılım yanlısı olan Nusayri, Dürzi ve İsmaililer, siyasi sahadaki mücadelelerini Rum Ortodoks Michel Eflak ve Sünni Müslüman Selahattin Bitar tarafından 1943 yılında kurulan ancak başlarda etkili olmayan Baas Partisi çatısı altında sürdürmeye başladılar.⁴⁷ Bunun en önemli sebebi partinin din, mezhep, aşiret, ırk ve bölgeye dayalı her türlü hizipleşmeye karşı Arap Milliyetçiliğini ön plana çıkararak seküler ve sosyalist söylemleridir.⁴⁸ Bu dönemde başlayan üye kayıtları ilerleyen dönemde partinin güç kazanmasıyla daha da artarak sürmüş ve parti hakimiyeti, başta Nusayriler olmak üzere azınlık fırkalarının eline geçmiştir.

Yeni Suriye Cumhuriyeti'nde azınlık fırkalarının güçlü olarak temsil edildiği yegâne kurum ordudur. Yönetime gelen Sünni liderler askeriyedeki üst kadroları elde tutmanın orduyu kontrol altında tutmak için yeterli olduğu düşüncesindeydiler. Bu düşünceden hareketle, bağımsızlık sonrası dağıtılan Levant Özel Birlikleri'ndeki askerlerin görevlerine devam etmelerinde bir sakınca görmezler. Manda yönetimi döneminde, Sünniler nazarında askeriyenin imajı Fransızlara hizmet eden asi, tembel, sosyal ve ekonomik açıdan alt düzeydeki insanların yuvası şeklindeydi. Bu imaj, bağımsızlık döneminde de aynen devam etmiş ve Sünniler, çocuklarının orduda görev alması taraftarı olmamışlardır. Buna mukabil azınlık fırka mensupları, askeriyenin, çocukları için ekonomik ve sosyal statü açısından tek kurtuluş yolu olduğu düşüncesindeydiler. Sonuç itibarıyla etnik ve dini azınlıkların ordunun özellikle alt kademelerindeki etkinlikleri artarak devam etmiştir. 1949 tarihli bir raporda

⁴⁶ Bkz. Pipes, a.g.m., s. 440.

⁴⁷ Bkz. Özkoç, Özge, *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)*, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s. 22.

⁴⁸ Van Dam, a.g.e., s. 39.

yalnızca Alevilerin eratin çoğunluğunu, erbaşların ise üçte ikisini oluşturduğu bildirilmektedir.⁴⁹

1949 ile 1963 arasındaki siyasi süreçte Sünni liderlerinin iktidar mücadelesi, pek çok darbe ve darbe girişimlerini beraberinde getirir. Her darbenin ardından ordunun üst kademelerindeki muhalif Sünni subayların tasfiye edilmesi, yerlerine mecburi olarak alt kademe-lerdeki azınlık fırka mensuplarının, özellikle de Nusayri subayların atanmasına sebep olur. Bunun neticesinde ordunun üst kademe-lerindeki Sünni ağırlık zamanla yerini azınlık fırkalara mensup subaylara bırakır.

Dini azınlık fırkalarının askeriyede giderek güçlenmesi paralelinde siyasi mücadelelerini sürdürdükleri Baas Partisi'nde de güçlenmeleri neticesini doğurur. Baas Partisinin 1950'lerde askeri ve sivil olmak üzere iki teşkilat yapısı oluşturması bu tarihten itibaren Nusayri, Dürzi ve İsmaili subayların partinin askeri kanadında yoğunlaşmasına yol açar. 1958 yılında Mısır ve Suriye'nin birleşerek "Birleşik Arap Cumhuriyeti"ni kurmasının ardından Suriye'den Mısır'a gönderilen Baasçı subaylar tarafından kurulan "Baas Partisi Askeri Komitesi"nin 5 kişiden oluşan üst düzey kadrosunun, aralarında Hafız Esed'in de bulunduğu 3'ü Nusayri, 2'si İsmaili subaylardan oluştuğu görülmektedir. Daha sonra 15'e çıkartılan üye sayısının ise 5'i Nusayri, 2'si İsmaili, 2'si Dürzi ve 6'sı da Sünni'dir.⁵⁰

1963 yılında 15 kişilik Askeri Komite'nin başını çektiği Baasçı subaylar tarafından gerçekleştirilen darbe ile parti ülke yönetimini ele geçirir. Darbenin ardından Devlet Başkanlığı Sünnilerde kalır ancak asıl gücü temsil eden ordu komutası azınlık fırkaların eline geçer. Darbenin hemen ardından askeriyede gerçekleştirilen temizlik hareketinde tasfiye edilen yaklaşık 700 subay kadrosunun yarısından fazlasını Nusayri subaylar doldurmuştur. 1966 yılına kadar

⁴⁹ Bkz. Pipes, a.g.m., s. 440.

⁵⁰ Bkz. Van Dam, a.g.e., s. 64.

askeriyedeki pek çok Sünni subay ya tasfiye edilmiş ya da kenar bölgelerdeki kuvvet komutanlıklarına nakledilmiştir.⁵¹

1963 darbesinin ardından dini azınlık fırkalarına mensup bazı subaylar ülke yönetiminde etkin mevkilere getirilmiştir. Nusayrilerden Salah Cedit, Muhammed Umran ve Hafız Esed; İsmaililerden Abdülkerim el-Cüncü ve Ahmet el-Mir; Dürzilerden ise Selim Hatum ve Hammad Ubeyd bunlar arasında sayılabilir. Suriye tarihinde ilk defa bu oranda dini azınlık mensubu ülke yönetiminin önemli mevkilerine getirilmişlerdir.⁵²

1966 yılına gelindiğinde, Devlet Başkanı Emin el-Hafız'ın (1963-1966) özellikle ordudaki azınlık fırkalarının gücünü azaltmaya yönelik aldığı tedbirler Nusayri, Dürzi ve İsmaili subayların tepkisine neden olmuştur. Neticede Dürzi subay Selim Hatum'un desteklediği ve Salah Cedit, Hafız Esed ve Muhammed Umran gibi Nusayrilerin başını çektiği, Suriye'nin en kanlı ihtilali olan 23 Şubat 1966 darbesi gerçekleştirilir. Darbenin hemen ardından önce ordudaki Sünni, akabinde de Dürzi ve İsmaili subaylardan bazıları tutuklanır bazıları ise tasfiye edilir. Yerlerine Nusayri subaylar tayin edilir. Bu durum özellikle Suriye'nin ikinci büyük dini azınlık fırkası konumunda olan Dürzilerin tepkilerine sebep olur. Selim Hatum liderliğindeki Dürziler, öncelikli olarak tutuklanan subayların salıverilmesi, başka bölgelere nakledilenlerin eski yerlerine tayin edilmesi olmak üzere birtakım taleplerde bulunur. Buna karşılık ordunun hâkimiyetini elinde bulunduran Nusayrilerin ordudaki diğer Dürzi subayların tasfiyesine devam etmesi, Selim Hatum liderliğindeki bir kısım Dürzi subayların 8 Eylül 1966 yılında başarısız bir darbe girişiminde bulunmalarına sebep olur.⁵³

Bu darbe girişiminin neticesinde gerek orduda ve gerekse Baas Partisi'nde Dürzi ve İsmaililer tasfiye edilir ve Nusayriler her iki kattanatta yegâne güç konumuna gelirler. Selim Hatum, Suriye'den kaç-

⁵¹ Bkz. Van Dam, *a.g.e.*, s. 65; Akdemir, Salih, "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü", *Avrasya Dosyası -Arap Dünyası Özel*, ASAM, 2000, c. 6, sy. 1, s. 219.

⁵² Bkz. Veysel Ayhan-Kaan Dilek, "Suriye'deki İktidar Mücadelesinin Türkiyeli Etnik Ve Mezhepsel Gruplara Etkisi", *İMPR Rapor*, no: 11, s. 11-12.

⁵³ Bkz. Pipes, *a.g.m.*, s. 443-44; Van Dam, *a.g.e.*, s. 98-102.

tıktan sonra Nusayrilerin Baas Partisi'nin sloganını olan "Ebedi misyonlu tek Arap Milleti" ifadesini "Ebedi misyonlu tek Alevi Devleti" olarak değiştirdiğini⁵⁴ söyler ki bu durum Suriye'deki iktidarın fiilen Nusayrilerin eline geçtiğinin en açık ifadesi kabul edilebilir.

Nusayri subaylar gerek ordudaki ve gerekse Baas Partisi'ndeki Sünni, Dürzi ve İsmaili etkinliği en düşük seviyeye indirdikten sonra kendi aralarında iktidar mücadelesine girerler. Baas Partisi'nin sivil kanat lideri olan Salah Cedit ile Askeri kanat lideri ve Savunma Bakanı Hafız Esed arasında başlayan mücadele, 13 Kasım 1970'te Hafız Esed tarafından yapılan kansız bir darbe ile sonuçlanır. Şubat 1971'de yapılan seçimle Hafız Esed Suriye Arap Cumhuriyeti'nin ilk Nusayri Devlet Başkanı olur.

Hafız Esed iktidara gelir gelmez darbe yapabilecek konumda olan bütün askeri birimler ile birçok güvenlik biriminin başına Nusayrileri yerleştirir. Esed'in hastalık derecesinde önem verdiği "sadakat duygusu", muhtemelen Salah el-Cedit ile olan mücadelelerinin de etkisiyle en üst kademedeki iktidar seçkinlerini sayıları 3'ü geçmeyen Nusayri aşiretinden seçmesine ve iktidarı süresince büyük oranda bu kadrolarla çalışmasına sebep olmuştur.⁵⁵

Hafız Esed, iktidarının ilk yıllarını gerek ordu ve gerekse Baas yönetim kademelerinde yerleşmiş bulunan Nusayri Muhammed Umran ve Salah Cedit taraftarlarının giriştikleri komplo girişimleriyle mücadele içerisinde geçirir.⁵⁶

Hafız Esed, Lübnan'da Marunilerin oluşturduğu sağcı partiler ile farklı Müslüman Cemaatlerden ve Filistinli komando örgütlerinden oluşan solcu partiler arasında cereyan eden çatışmalara 1976 yılında askeri müdahalede bulunur. Suriye askerlerinin, müdahalenin ilk safhalarında Suriye Baas rejiminin geleneksel müttefiki olan Filistinli komandolar ve Lübnan'ın solcu milis gruplarının her ikisi ile birlikte çatışmaya girmesi Suriye'deki muhalif seslerin yükselmesine neden olur. Müdahalenin ardından, Suriye'de Baas Parti-

⁵⁴ Bkz. Pipes, a.g.m., s. 444.

⁵⁵ Bkz. Van Dam, a.g.e., s. 202

⁵⁶ Bkz. Van Dam, a.g.e., s. 121-122.

si'nin siyasi ve askeri liderlerine ve yakınlarına karşı bir dizi suikast gerçekleştirilir. Suikasta uğrayanların hemen hepsi Nusayri fırkası mensuplarıdır.⁵⁷

1976'dan 1980'e kadar aralıklarla devam eden bu suikastların başlangıçta hangi guruplar tarafından gerçekleştirildiği tam olarak belirlenemez. 1978 yılında, İhvan-ı Müslimin örgütü mensupları tarafından kurulan ve kendilerine *Mücahitler* adını veren gurup, yayın organlarında, yapılan suikastların sorumluluğunu üstlenir. Ardından 1979 yılında 32 kişinin öldüğü Halep Topçu Okulu saldırısı gerçekleştirilir. 1980 yılında ise bizzat Hafız Esed'e suikast girişiminde bulunulmasının ardından aynı yıl Palmira katliamı ve ardından 1982 yılında 28 gün süren Hama katliamı meydana gelir. Bu olaylarda 5000 ile 25000 arasında değişen sayıda insanın katledildiği bildirilmektedir.⁵⁸

İktidara geldiği ilk yıllarda Salah Cedit ve Muhammed Ümran ile mücadelesi neticesinde bir kısım Nusayri aşiretlerinin desteğini kaybetmesi; 1976 Lübnan müdahalesinin ardından muhalif seslerin artması ve nihayetinde Müslüman Kardeşler örgütünün ülke içerisindeki faaliyetleri, Hafız Esed'in iktidar bileşenlerini, toplumsal tabanda Sünni çevrelere doğru genişletmesine sebep olmuştur. Bu çerçevede öncelikle seküler Sünni isimlere bürokrasi, sermaye, ordu, istihbarat ve Baas yönetimi içerisinde alanlar açmıştır. Müslüman Kardeşler örgütünün etkinliğini kırmak amacıyla Sünni kesimlerle ilişkilerini geliştirmiş; Sünni Arap ve Kürtler nezdinde etkinliği olan Şam ve Halep ulemasının desteğini kazanabilmek gayesiyle Şeyh Ahmet Küftarı ve Şeyh Ramazan el-Buti gibi âlimlerle işbirliği içerisine girmiştir. Bu çerçevede Şam ve Halep'te dini eğitim veren kurumların açılmasına izin vermiş ve bu kurumlarda rejimle barışık bir dindarlık anlayışının geliştirilmesine imkân sağlamıştır.⁵⁹ Yine Hafız Esed, Müslüman Kardeşler Örgütünün propagandalarının temelini oluşturan ve Nusayrileri İslam dairesinin dışına çıkaran

⁵⁷ Bkz. Van Dam, *a.g.e.*, s. 124-125.

⁵⁸ Bkz. Van Dam, *a.g.e.*, s. 150-151, 174, 175, 183.

⁵⁹ Bkz. M. Selin Bölme vd., "Suriye'de Aktörler: Rejim, Muhalefet, Dini Yapı ve Medya", *SETA Kim Kimdir?*, Şubat 2012, sy. 3, s. 8.

tekfirci söylemlerini izole etmek için karşı propaganda başlatmıştır. Bu çerçevede, yaptığı konuşmalara “Allahu Ekber” diyerek başlamış, bazı iddialarını desteklemek için Kur’an-ı Kerim ayetlerinden alıntılar yapmış, sık sık kendisinin Müslüman olduğunu vurgulamış, camilerde namaz kılarak görüntü vermiştir. İlerleyen dönemlerde, doğduğu kent olan Kardaha dahil, farklı yerlerde cami de yaptırmıştır.⁶⁰

Hafız Esed iktidarının en önemli faaliyetlerinden biri de Nusayri tarihi ve akidesine ışık tutacak bazı önemli eserlerin yayınlanmasına ve ülke içerisinde satışına izin vermesidir. 1970-1980 arası dönemde, İhvan-ı Müslimin’in iddiaları karşısında toplumu bilgilendirmek gayesiyle, daha önceden yayınlanmış olan Galip et-Tavil’in *Tarihu’l-Aleviyyin*, Münir eş-Şerif’in *el-Müslimun el-Alaviyyun: Men Hümm ve Eyne Hümm*, Mustafa eş-Şeka’nın *İslam Bila Mezahib* gibi Nusayrileri İslam dairesi içerisinde gösteren ve fırka tarihine ışık tutan yayınların yeniden basılmasına ve ülke içerisinde satılmasına izin vermiştir. 1980’den itibaren ise, bizzat Suriyeli Nusayriiler tarafından yazılan ve kendilerini İslam dairesi içerisinde gösteren eserlerin yayınlanmasına izin vermiştir. Bu eserlerden bazıları şunlardır: “İhvan-ı Müslimin’in İddialarına Hayrı Resmi Karşılık” olarak nitelenen Haşim Osman’ın *el-Aleviyyun Beyne’l-Ustura ve’l-Hakika* (1980) ve *Hel el-Aleviyyun Şia?* (1994; Suriye’nin önde gelen Nusayri şeyhlerinden Abdurrahman el-Hayyir tarafından yazılan ve Nusayriilerin Müslüman olmadığını iddia edenlere yanıt niteliği taşıyan *Akiddetüne ve Vakiatüne: Nahnü el-Müslimin el-Caferiyyin el-Aleviyyin* (1991).⁶¹ Buna ek olarak Suriye Üniversitelerinde, Hüseyin b. Hamdan el-Hasibi’nin (ö. 967) çağdaşı olan Nusayri şair el-Müntecceb el-Ani ve ünlü Nusayri emiri Makzun el-Sincari’nin Nusayri düşüncesini kinayeli bir şekilde içerisinde barındıran *Divan’ı* üzerine doktora yaptırılmış ve yayınlatılmıştır.⁶²

⁶⁰ Bkz. Van Dam, *a.g.e.*, s. 159, 231.

⁶¹ Bkz. Van Dam, *a.g.e.*, s. 180-183.

⁶² Bkz. Ali, Esad Ahmed, *Fennü el-Müntecceb el-Ani ve İrfanühü*, Dimeşk 1996 (Yazarın Edebiyat Fakültesi’nde hazırladığı doktora tezinin yayınlanmış halidir); Ali, Esad Ahmed, *Marifetullah ve’l-Makzun el-Sincari*, Dimeşk 2011. (Ya-

Hafız Esed'in yerine geçen oğlu Beşşar Esed, iktidarının ilk yıllarında açılım politikaları izlemiştir. Bu çerçevede Türkiye, Venezuela, Rusya, Çin, İran gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmiş, ülke içerisinde babası döneminden kalma baskıları kısmi de olsa yumuşatmıştır. Ancak 2010 yılında başlayan Arap Baharı olaylarının Suriye'ye sıçraması üzerine baba Esed dönemindeki diktatörlük reflekslerine geri dönmüş ve günümüzde de devam eden kanlı olaylara imza atmıştır.

Sonuç

Araştırmamızın sonucunda ulaştığımız tespitler şunlardır:

Günümüz Suriyesi'nde yaşanan kanlı hadiseler, tarihsel yaşanmışlıklar çerçevesinde kutuplaşan mezheplerin iktidar mücadelesi görünümündedir. Olayların bir tarafında tarihsel süreç içerisinde Sünni kesimden zulüm gördüğünü iddia eden Dürzi, Nusayri ve İsmaili ittifakı, diğer tarafında ise toplumun çoğunluğunu oluşturan ve kırk yılı aşkın bir süredir Nusayri Esed ailesinin diktatörlük rejimi altında zulüm gördüğünü savunan Sünni Müslümanlar bulunmaktadır.

Nusayri, Dürzi ve İsmaili fırkalarının birbirleri ile olan ilişkilerinin “şüphelik”, “rekabet” ve “güvensizlik” temelleri üzerine kurulduğu söylenebilir. Adı geçen fırkaların Sünnilerle olan ilişkileri ise “yüzeysel” ve “kırılmalıdır”.

Sünni kesimin bu fırkalara bakış açısı genel olarak “ötekileştirici” ve “yargılayıcı” iken azınlık fırkalarının Sünnilere bakış açısı ise “intikamcı”dır.

İslam fırkaları içerisinde “ötekileştirici” bakış açısına en çok maruz kalan zümrelerin dini azınlık fırkaları olduğu söylenebilir. Bu fırkalar bir yandan Sünni Müslümanlar ve İmamiyye Şiası tarafından dışlanırlarken diğer yandan da birbirlerini ötekileştirmişlerdir.

Günümüzde yaşanan çatışmaların en önemli sebebinin mezhepler arası iktidar mücadelesi olduğu söylenebilir. Bu mücadelede, geçmişte birbirini tekfir eden ve ötekileştiren Nusayri, Dürzi ve İsmaili toplumlarının Esed rejimi etrafında bir araya gelmesini sağlayan en önemli unsurun, adı geçen fırkaların Sünni Müslümanların

---

zarın Felsefe bölümünde yaptığı dokta tezinin yayınlanmış halidir. İlk baskısı 1996 yılında, aynı yayın evi tarafından yapılmıştır).

tamamını İbn Teymiyye çizgisinde görmeleridir. Rejim muhalifi bazı gurupların bu yönde yaptıkları açıklamalar, dini azınlık fırka mensuplarının tarihsel hafızalarındaki olumsuz anıları canlı tutmakta ve şiddetin dozunu daha da arttırmaktadır.

Yukarıdaki olumsuz yaklaşımların temel sebebinin “birbirini tanımama” ve “iletişimsizlik” olduğu görülmektedir.

Bu sorunun giderilmesi için;

Gerek dini azınlık fırkaları gerekse Sünni kesim, tekfirci ve dışlayıcı söylemlerden uzak durmalıdırlar. Her fırka, diğer fırkaların görüşlerinin dinin farklı anlaşılma biçimlerinden ibaret olduğu düşüncesinden hareketle söylemlerini şekillendirmelidir.

Dini azınlık fırkalarının, Müslüman toplumun diğer kesimleri ile sağlıklı ilişkiler kurmalarının önündeki en büyük engel olan “sırrilik” prensibinin, akidevi bir konu olmaktan ziyade fırkaların teşekkül süreçlerinde meydana gelen bazı olumsuzluklar karşısında fırka liderlerinin varlıklarının muhafazası için geliştirdiği tedbirler olduğu gerçeğinin farkına varmaları gerekmektedir.

Sırrilik prensibinin ortadan kalkmasını sağlayacak en önemli unsur, bilim insanları tarafından tarafsız bir şekilde, fırkaların temel kaynaklarına inilerek yapılacak olan çalışmalardır. Dini azınlık fırkalarının, sırrilik prensibi gereği akidelerine dair temel kaynaklara ulaşma yetkisinin yalnızca toplumun küçük bir kesimini oluşturan şeyhlere tahsis etmesi, diğer fırka mensuplarının inançlarıyla ilgili bilgilerinin oldukça yüzeysel kalmasına sebep olmuştur. Gerek fırka mensubu ve gerekse fırka dışındaki bilim insanlarının ortaya koyacağı tarafsız ilmi çalışmalar, özellikle şeyh tabakası dışındaki fırka mensuplarının, akideleri ile ilgili daha fazla bilgi edinmelerini sağlayacaktır.

Bu türden yapılacak olan çalışmaların bir başka faydası, İslam toplumunun diğer kesimlerinin, adı geçen fırkalarla ilgili olarak bazen iftiralara varan ve dedikodu yoluyla nesilden nesile nakledilen yalan yanlış bilgilerinin tashih etmelerine ve önyargılarını yıkmalarına yardımcı olmasıdır. Yine yapılan ilmi çalışmaların temel kaynaklara dayanması fırka şeyhlerinin de olaya müdahil olmasını sağlayacak ve böylece ilmi bir tartışma ortamı sağlanacaktır.

Kaynakça

- Akbulut, Uğur, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Lazkiye Nusayrileri (19. Yüzyıl)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, yıl 17, sy. 54 (Bahar 2010), ss. 111-126.
- Akdemir, Salih, "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü", *Avrasya Dosyası -Arap Dünyası Özel*, ASAM, 2000, c. 6, sy. 1, ss. 201-237.
- Ali, Esad Ahmed, *Marifetullah ve el-Makzun el-Sincari*, Şam 2012.
- _____, *Fennü el-Müntecib el-Ani ve İrfanühü*, Dimeşk 1996.
- Artokça, İzzettin, "Orta Doğu'da Dürziler", *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (Tasam) Stratejik Rapor*, no: 54, 2013, ss. 1-25.
- İbn Battuta, Ebu Abdillan Muhammed b. Abdillan b. Muhammed b. İbrahim Levati Tanci, *Rihletü İbn Battuta: Tuhfetü'n-Nüzzar fi Garaibi'l-Emsar ve Acaibi'l-Esfar*, Mısır 1957.
- el-Beini, Hasan Emin, *Düruzu Suriye ve Lübnan fi Ahdi'l-intidabi'l-Fransi-1920-1943*, Beyrut 1993.
- Enver Yasin-Vâil es-Seyyid-Bahâuddîn Seyfullah, *Beyne'l-Akl ve'n-Nebiiy*, Paris 1981.
- Gökbilgin, M. Tayyib, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", *Belleten*, sy. 40, Ankara 1946, 10/641-703.
- Hamza b. Ali-et-Temimi-es-Semuki., *Resailü'l-Hikme*, Lübnan 1986.
- el-Kirmani, Ahmed Hamidüddin, "er-Risaletü'l-Mevsume bi'l-Vaiza", *Mecmuatü Resaili'l-Kirmani*, thk. Musatafa Galib, Beyrut 1983.
- el-Makrizi, Ebu'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir, *Kitâbü's-Süluk li-Ma'rifeti Düveli'l-Müluk*, Beyrut 1997.
- Massignon, Louis, "Nusayriler", *İA*, İstanbul 1964, c. 9, ss. 365-370.
- Meir M. Bar Asher-Aryeh Kofsky, *The Nusayri-Alawi Religion: An Enquiry Into Its Theology And Liturgy*, Brill 2002.
- M. Selin Bölme vd., "Suriye'de Aktörler: Rejim, Muhalefet, Dini Yapı ve Medya", *SETA Kim Kimdir?*, Şubat 2012, sy. 3, ss. 1-162.
- Moosa, Matti, *Extremist Shiites: The Ghulat Sects*, New York 1988.
- Özkoç, Özge, *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.
- Pipes, Daniel, "The Alawi Capture of Power in Syria", *Middle Eastern Studies*, c. 25, no. 4 (Ekim 1989).
- Ebu Raşid, Hana, *Cebelü'd-Duruz: Havran ed-Damiye*, Beyrut 1961.

- Samur, Sebahattin, “Cebel-i Havranda Dürziler ve Sultan Abdulhamid'in Bunlarla İlgili Politikası (1878-1900)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1994, sayı: 5, ss. 399-408.
- Şenzeybek, Aytekin, *Ana Kaynaklarına Göre Dürzilik*, Bursa 2012.
- _____, *Dürzilik*, Konya 2011.
- Talhamy, Yvette, “The Fatwas and the Nusayri/Alawis of Syria”, *Middle Eastern Studies*, Mart 2010, , c. 46, no. 2, ss. 175-194.
- et-Tavil, Muhammed Emin Galib, *Tarihu'l-Aleviyyin*, Beyrut 2000.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, *el-Feteva'l-Kübra*, thk. M. Abdülkadir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata, Beyrut 1987.
- Umar, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, Ankara 2004.
- Van Dam, Nikolaos, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, çev. Semih İdiz-Aslı Falay Çalkıvık, İstanbul 2000.
- İbnü'l-Verdi, Ebü Hafs Zeynüddin Ömer b. Muzaffer b. Ömer, *Tarihu İbni'l-Verdi*, Matbaatü'l-Bulak, ts.
- Veysel Ayhan-Kaan Dilek, “Suriye'deki İktidar Mücadelesinin Türkiyeli Etnik Ve Mezhepsel Gruplara Etkisi”, *İMPR Rapor*, no: 11, ss. 1-24.
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>

